

Sloboda kao tema filozofije odgoja

Lukanec, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:436934>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

LUCIJA LUKANEC

ZAVRŠNI RAD

**SLOBODA KAO TEMA FILOZOFIJE
ODGOJA**

Zagreb, rujan 2019.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Zagreb)**

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Lucija Lukanec

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Sloboda kao tema filozofije odgoja

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Tomislav Krznar

Zagreb, rujan 2019.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
SUMMARY.....	4
UVOD.....	5
1. LIBERALIZAM.....	7
1.1. Pojava liberalizma.....	7
1.2. Liberalizam.....	7
1.3. Individualizam.....	8
2. SLOBODA.....	12
2.1. Sloboda kao ljudsko pravo.....	14
2.2. Sloboda i granice.....	16
2.3. Sloboda i poštivanje zakona.....	17
3. SLOBODNA VOLJA.....	19
3.1. Postoji li slobodna volja?.....	20
4. SLOBODA I AUTORITET.....	22
4.1. Postojanje autoriteta u odgoju.....	22
4.2. Odgojni stilovi.....	24
4.3. Autoritarnost.....	25
4.4. Povezanost odgojnih stilova sa slobodom.....	26
5. SLOBODA ILI MANIPULACIJA?.....	28
6. SLOBODA I ODGOJ.....	31
ZAKLJUČAK.....	35
LITERATURA.....	38
Izjava o samostalnoj izradi rada.....	40

SAŽETAK

Čovjek je u liberalizmu shvaćen kao individua, kao posebno, jedinstveno racionalno biće. Uz individualizam kao temelj liberalizma, tu je i sloboda. Jedna od definicije slobode bila bi: raditi što god želiš, dok bi neki na tu definiciju dodali još i „sve dok ne ometaš tuđu slobodu”. S obzirom na to da pojedinac ima slobodu mišljenja tako ima i slobodu pri definiranju što za njega samog sloboda jest. Pojedinac je slobodan onda kada radi ono što on sam želi. Sloboda je jednaka svim ljudima, svi imaju pravo na nju te bi svatko trebao pravedno postupati s istom tako da ne vrši nepravdu nad drugima. Kada se radi o slobodi djeteta ključne su osobe roditelj i odgojitelj, odnosno autoriteti, koji dijete odgajaju uz omjer kontrole/nadzora i topline. Prema spomenutom, postoje četiri odgojna roditeljska stila koji se razlikuju po količini kontrole, odnosno slobode koju daju djetetu. Sloboda je djetetovo pravo, no autoritet odlučuje koliko će slobode djetetu dati uz postavljanje granica. Te granice služe djetetu kako bi se snalazilo u društvu. Uz slobodu postoji i slobodna volja kojom pojedinac djeluje, no za ta djelovanja snosi određene odgovornosti. Autoritet ponekad djetetu daje slobodu koja je samo iluzija te tako autoritet dobiva ulogu manipulatora. Sloboda koja je prividna, odnosno sloboda koja zapravo to nije, može se protumačiti kao manipulacija djetetovim mišljenjem kako bi, najčešće odrasli, ostvarili vlastitu korist. Odgajatelj bi trebao dati sve od sebe kako bi se dijete optimalno razvijalo i kako bi ga naučio kako slobodno živjeti. Slobodan čovjek je onaj koji nije sam nego onaj koji ostvaruje odnose jer je čovjek rođen kao socijalno biće.

Ključne riječi: *individua, sloboda, slobodna volja, autoritet, dijete*

SUMMARY

Man is in liberalism perceived as an individual, as a special, uniquely rational being. With individualism as the basis of liberalism, there is freedom. One of the definitions of freedom would be to do whatever you want, while some would add to that definition „as long as you don't disturb someone else's freedom,,. Since the individual has freedom of thought, so does the freedom to define their own. The individual is free then when he does what he wants. Freedom is equal to all people, everyone has a right to it, and everyone should treat it righteously so as not to do injustice to others. When it comes to the freedom of a child, they are the parent and educator, or the authorities who raise the child with the control/supervision and heat ratio. According to the aforementioned, there are four parenting styles that differ in the amount of control or freedom they give to the child. Freedom is the child's right, but the authority decides how much freedom it will give the child by setting boundaries. These boundaries serve the child in order to be in society. With Freedom there is a free will with which the individual acts, but for those actions bear certain responsibilities. Authority sometimes gives a child freedom that is only an illusion and thus authority gets the role of manipulators. The freedom that is apparent, or the freedom that is not in fact, can be interpreted as manipulating the child's opinion in order, most often adults, to achieve their own benefits. The educator should do his best to develop the child optimally and to teach him how to live freely. A free man is one who is not alone but one who accomplishes relationships because a man is born as a social being.

Keywords: *individual, freedom, free will, authority, child*

UVOD

Filozofija se bavi raznim pitanjima i problematikama usko vezanima uz život pojedinca. Čovjek živeći nailazi na razne situacije koje ga mogu potaknuti na promišljanje o pojmovima kao što su odgovornost, autoritet, sloboda i ostale teme koje se tiču samog odgoja. Filozofija odgoja bavi se pitanjima vezanima uz odgoj djeteta pa tako i pitanjem autoriteta te pitanjem slobode koju autoritet djetetu daje. U radu će najprije biti riječi o samom liberalizmu te individualizmu i slobodi kao njegovim glavnim sastavnicama. S obzirom na to da sloboda povlači sa sobom volju u radu će biti otvoreno pitanje postojanja slobodne volje. Također će se spomenuti i djelovanje pojedinca koje se nadovezuje na slobodnu volju, a istovremeno nosi i određene posljedice, odnosno odgovornosti. Nadalje, pojedinac kao biće koje živi u zajednici, uz slobodu mora imati i granice. Tu se javlja pitanje autoriteta koji djetetu od rođenja postavlja granice te ga odgaja tako da dijete živeći vlastitu slobodu kao odrasli pojedinac može sam odrediti vlastita ograničenja. Kako bi se dijete razvilo u samostalnu odraslu osobu s ponašanjem koje je u skladu s društvenim normama i vrijednostima, osobe ključne u djetetovom odgoju teže, ili bi barem trebale težiti, optimalnom razvoju djeteta. Tako se kao bitna stavka prilikom odgoja nameće sloboda, a odgovornost autoriteta je koliko će slobode djetetu dati. Roditelji i odgojitelji sve češće postavljaju pitanje: koliko slobode dati da se razvije u osobu koja će moći živjeti u zahtjevnom društvu punom pravila? S druge strane, postavlja se pitanje koliko treba dijete ograničavati, odnosno koliko odrasli zapravo manipuliraju djecom ne dajući im slobodu nego nameću svoje mišljenje i stavove. Rad se, nadalje, dotiče teme roditeljskih odgojnih stilova te povezanosti istih s količinom dane slobode djetetu. Navodi se i objašnjava optimalan roditeljski odgojni stil koji na pravilan način upotrebljava nadzor i toplinu, a koji bi svakako trebali koristiti i odgajatelji u interakcijama s djecom. Spominje se i negativan oblik odgoja – autoritarnost kao odnos ovisnosti u kojem se ne potiče djetetova sloboda. Sloboda je djetetovo pravo, no postoji niz primjera kršenja istog. Odgajatelji kao najbitnije osobe zaslužne za odgoj djeteta, u svakodnevnoj praksi često krše spomenuto pravo na slobodu na nesvjesnoj razini. U spontanoj komunikaciji odrasli često nesvjesno djeci nameću svoja uvjerenja ili žive prema određenim društvenim obrascima koji zapravo štete djetetovom slobodnom stvaralaštvu. Cilj je da se dijete ne prilagođava

ostalima, već da bude jedinstveno i posebno. Umjesto manipulacije odgajatelji bi trebali djeci stvoriti prilike u svakodnevnoj interakciji za nesmetano izražavanje koje će im omogućiti osjećaj sigurnosti te koje će razvijati njihovo samopouzdanje i povjerenje u druge kako bi uopće mogli slobodno živjeti. Ovaj rad će, dakle, ponuditi stajališta nekoliko filozofa o samom liberalizmu, slobodi kao temeljnom dijelu liberalizma te o povezanosti autoriteta i slobode. Isto tako, u radu će se naći neki primjeri davanja slobode djetetu, odnosno primjeri u kojima se djetetovo pravo na slobodu krši.

1. LIBERALIZAM

1.1. Pojava liberalizma

„Povijesno gledano, liberalizam se, kao politička misao, počeo razvijati sukladno raspadu feudalnog poretka u Europi u 16. i 17. stoljeću." (Brčić, 2006, str. 783). Kako je on zapravo nastao? Naime, aristokracija i monarhija bila je na samom vrhu, dok su ljudi, pripadnici tzv. srednje klase željeli da ih se poštuje, željeli su svoja prava. Došlo je do pojave empirizma u Engleskoj (17. stoljeće) gdje je osnovana teorija liberalne države, prema Brčić (2006), a paralelno se obnavljao racionalizam koji je štovao ljudski um. Pobuđivanjem ljudske svijesti javio se liberalizam kao „ideja slobode pojedinca, vjere, mišljenja i savjesti, dakle, svega onoga što je za krajnji cilj imalo razvijanje ideje tolerancije (posebno glede vjerskih pitanja) kao stava koji omogućava i promiče slobodu.” (Brčić, 2006, str. 783). Liberalizam kao bazu izvođenja političkog poretka uzima autonomiju pojedinca pri čemu se država obvezuje „na poštivanje kako individualnih autonomija tako i autonomija pojedinih područja života i djelovanja.” (Posavec, 2012, str. 21).

1.2. Liberalizam

Liberalizam daje pojedincu kako slobodu, tako i sigurnost, odnosno garanciju da će ga država štiti. Ukoliko vlasti ostvaruju svoju zadaću štiteći pojedinca, one bi trebale pojedincu ulijevati povjerenje zadovoljavajući pravdu u zajednici. Također, takav svjetonazor nalaže da će omogućiti privatnost neuplitanjem u pojedinčev život. To bi se moglo nazvati dogovorom između države i pojedinca, no javlja se pitanje u kojoj mjeri država daje slobodu pojedincu. Ona bi pojedincu trebala dati mogućnost slobodnog djelovanja, no pojedinac je, u tom slučaju, dužan djelovati u skladu sa zakonima koje je država propisala. Liberalizam kao takav „dogovor” zvuči idealno, no s obzirom na to da idealno ne postoji, mogu se naći propusti i u ovakvoj liberalnoj vladavini. Naime, često su zakoni tako koncipirani da se jedni na dobitku, a drugi na gubitku. Drugim riječima, doneseni zakoni nerijetko ne zadovoljavaju potrebe pojedinaca slabijeg imovinskog stanja ili potrebe pripadnika nacionalnih manjina.

Nerijetko se javlja nezadovoljstvo pojedinaca jer su u praksi zakoni često nepravedni.

Prema Stanković Pejnović (2012), postoji više oblika liberalizma, no svima im je zajednički individualizam, egalitarizam, univerzalizam te sloboda. Egalitarizam, kao jedna od značajki liberalizma, jest „shvaćanje koje teži ostvarenju potpune jednakosti među ljudima na temelju jednake raspodjele dobara i društvenih uvjeta među svim članovima zajednice”, kako se navodi u *Hrvatskom leksikonu*. Prema tome, svaki čovjek u liberalizmu bi trebao imati jednaka prava i jednaku mogućnost ostvarenja tih prava. Za primjer, ukoliko postoji osoba slabijeg socioekonomskog statusa koja se bori za svoja prava, ona ne bi trebala ni u kojem pogledu biti diskriminirana, već bi se njena prava trebala uvažiti kao i prava osoba višeg statusa. Dakle, osobe bi trebale biti tretirane jednako bez prisutnosti bilo kakvih diskriminacija. Neuvažavanje različitosti može se vidjeti i u primjeru borbe roditelja za jednaka prava svoje djece koja imaju teškoće u razvoju. S obzirom na velik broj nepravde s kojom smo suočeni, može se postaviti pitanje: može li se ostvariti takva jednakost za koju se egalitarizam bori?

Sljedeća je značajka liberalizma univerzalizam koji „afirmira moralno jedinstvo ljudskog roda” (Brčić, 2006, str. 784). Iz toga slijedi da su ljudi povezani samim posjedovanjem morala i mogućnosti određenja ispravnog načina djelovanja, ponašanja. Moral je zajednički svim ljudima i izvor je preispitivanja vlastitih postupaka prije ili nakon što je određeni postupak ili djelovanje provedeno. Pojedinaac može djelovati suprotno od zakona i to može proći neprimijećeno, no moral mu nalaže da je krivo postupio. No, pitanje je koliko je taj moral kod pojedinog čovjeka “budan”. Ponekad osobe s problemima u ponašanju nemaju “aktiviran” moral, stoga djeluju suprotno zakonima za što snose određene posljedice. Drugim riječima, njihova savjest ne “radi” ispravno te se kod njih ne javlja osjećaj da su pogrešno postupili.

1.3. Individualizam

„Liberalna vjera u napredak stavlja naglasak na prioritet prava polazeći od individue kao racionalnog bića, individualne slobode kao uvjeta napretka i težnje ka harmoničnom poretku općeg blagostanja.” (Stanković Pejnović, 2012, str. 152). Dakle, kako bi se uopće moglo govoriti o liberalizmu i ljudskim pravima, važno je

krenuti od samog pojedinca, *individue*, jer da ljude ne gledamo kao pojedince, ne bi bilo borbe za slobodu ni borbe za prava koja pojedinca štite. Individualizam, kao polazište liberalizma, zapravo označava ljude kao različite, posebne, jedinstvene. Svaki pojedinac ima svoja uvjerenja, stavove te mišljenje, a da se ista iskažu važna je, upravo, sloboda. Davanjem slobode pojedincu otkrivaju se posebne čari svakog čovjeka, a njegova različitost od ostalih pojedinaca je upravo ono što ga čini jedinstvenim. Upravo zbog različitosti svijet je bolje mjesto jer da se svi ljudi ponašaju jednako i da svatko prihvata ponavljajuće obrasce i sheme, ne bi bilo originalnih ideja koje često spašavaju preostale pojedince. Također, ne bi bilo stvaralaštva koje se upravo zbog individualne slobode ostvaruje i dolazi na vidjelo. Čovjek vođen svojim mislima koje upravljaju njegovim djelovanjem, zapravo je “vođa” svog života i jedini koji drži “uzde”. Navedeno Brčić potvrđuje riječima:

„Liberalizam, kako se navodi u *Leksikonu temeljnih pojmova politike*, kao ishodište uzima individualizam i na temelju toga postavlja čovjeka pred njega samoga, čineći ga odgovornim za sve njegove čine i djela. On se shvaća kao samostalni kreator i organizator vlastite egzistencije.” (Brčić, 2006, str. 784)

Iz navedenog citata slijedi da pojedinac ima vlastitu slobodu, no također i odgovornosti. Čovjek je odgovoran kako će djelovati s obzirom na danu slobodu. On odgovara za svoje mišljenje, stavove pa tako i za djelovanje koje je posljedica istih. Brčić (2006) navodi kako čovjek zbog svojeg razuma i morala može sam razlučiti što je dobro, a što nije, te u skladu s time odrediti što je optimalno za njegov život. Tu su, naravno, i sposobnosti s kojima se čovjek rodi, no ovisi o vanjskim poticajima hoće li one doći „na svjetlo”. Svaki pojedinac ima razum, moral i sposobnosti, no upravo se prema tome pojedinci razlikuju jedan od drugog.

Liberalizam kao svjetonazor stavlja pojedinca u središte. Tako je i njemački filozof Immanuel Kant smatrao čovjeka (*individu*) središtem svijeta i ciljem svoje filozofije. Za Kanta je čovjek bio „i teorijsko i praktično biće” koje djeluje u skladu sa svojim „subjektivnim načelima ili maksimama” te „objektivnim moralnim zakonom” važećim za sva bića. Spomenuti zakon je Kant nazvao *kategorički imperativ* koji postoji zbog postojanja uma. Čovjekova mogućnost mišljenja, razlučivanja i povezivanja razlikuje ga od ostalih bića te je upravo zbog toga čovjek posebno, jedinstveno biće - *individua*. Postojanjem uma i kategoričkog imperativa čovjek može biti „slobodno i odgovorno biće” (Brčić, 2006, str. 785). Zbog svojeg uma čovjek ima misli, a ako ima misli tada može i odlučiti koji će izbor napraviti,

odnosno upravo zbog uma on ima pravo izbora. Ukoliko čovjek ima pravo izbora znači da on može izabrati kako će djelovati - dakle ima slobodnu volju. Samom slobodnom voljom on može slobodno djelovati što povlači sa sobom i određene odgovornosti. „Povezivanjem slobode i morala, on neupitno pridružuje slobodu svakom pojedincu.” (Brčić, 2006, str. 786). Naime, postojanjem morala čovjek može odvojiti loše djelovanje od dobrog te uz danu slobodu djelovati ispravno. Ukoliko čovjek zloupotrijebi dobivenu slobodu tada je tu savjest koja mu nalaže da je postupio pogrešno. Savjest “tjera” ljude na pravilno djelovanje koje je u skladu s pravednošću i u skladu sa zakonom.

Filozof Nietzsche, s druge strane, „smatra da autonomna »suverena« individua ima vrijednosti koje su u potpunosti njezine i koja se za svoju individualnost treba boriti ne pokoravajući se univerzalnim zakonima pri čemu je sloboda kao autonomija samostvaranje svoje vlastite individualnosti.” (Stanković Pejnović, 2012, str. 152). Dakle, prema Nietzscheu, pojedinac bi trebao slušati načela koja mu vlastiti um nalaže i sukladno njima djelovati te jedino tako bi on mogao doći do autonomne slobode. Kada bi čovjek maknuo s uma opće zakone tada bi on djelujući pronašao svoj put slobode koji bi bio jedinstven.

Čovjek sam ne bi mogao živjeti jer je rođen kao društveno biće i odnosi su mu neophodni za opstanak. Imajući to na umu, čovjek treba poštovati druge kako bi razvio ikakve odnose. „Kymlicka navodi da je liberalizam, bez obzira što je individualistički nastrojen, uvijek zahtijevao međusobno poštivanje i uvažavanje među pojedincima.” (Brčić, 2006, str. 789). Moral bi pojedincu trebao nalagati da čini ono što bi htio da i drugi čine njemu, stoga je važno da pojedinac poštuje kako svoju, tako i tuđu slobodu. Polić (1997) govoreći o Vuk-Pavlovićevoj filozofiji odgoja dotiče se pojmova „individualitet” i „kolektivitet”:

„Naime, dok odgoj teži produktivnom razvitku napetosti između individuuma i zajednice, sa svrhom da pojedinac u kulturnom i povijesnom ozračju zajednice, kao u jedinom istinskom prostoru slobode, preraste u lice, tj. osobu i ličnost, koja će kroz svoju osobnost stvaralački obogaćivati zajednicu - čime se u svojoj biti potvrđuju i pojedinac i zajednica – dotle su individualitet i kolektivitet upravo njihova negacija. Individualitetu, kao krajnje razvijenoj posebnosti i samovolji individuuma, zajednica je tek sredstvo kojim se služi u zadovoljenju svojih sebičnih interesa. Stoga individualitetu i ne treba istinska zajednica (koja bi mu se kao zajednica ličnosti odupirala), već kolektivitet kao mnoštvo obezličenih (homogeniziranih) pojedinaca koji će mu se kao samovolji bespogovorno podvrgavati. S druge strane kolektivitetu kao mnoštvu potpuno obezličenih i homogeniziranih pojedinaca potrebna je upravo neka čvrsta volja koju će slijediti, te se stoga kolektivitet i individualitet međusobno

traže i omogućuju, jer se uzajamno nadopunjuju. Individualitet i kolektivitet su dakle krajnosti u razvitku individuuma kojemu je nedostajalo odgoja.” (Polić, 1997, str. 129)

2. SLOBODA

Sloboda je nešto što bi svatko htio ostvariti, no pitanje je što je za pojedinog čovjeka sloboda. Sloboda može biti fizička sloboda, u smislu da nisi u pritvoru, dok za nekog drugog sloboda može biti vjerski život. Dakle, možemo reći da je sloboda individualna i da svako svoju definira sam. Postoje općenite definicije slobode pa, za početak, Prpić (prema Brčić, 2006) navodi da se „u političkoj terminologiji, sloboda označava kao odsutnost vanjske prisile i mogućnosti samoodređenja subjekta oslobođenog vanjskog određenja.” Sljedeće objašnjenje slobode bilo bi: „Demokratska ideja slobode, kao što ju je vidio Platon, a kasnije i Aristotel, očitovala se kao mogućnost da svatko čini što hoće, ali u granicama zakona.” (Galović prema Krznar, Filipović, 2015, str. 164). Nakon definicija same slobode, Gray je ponudio vlastito viđenje slobodnog čovjeka: „Slobodan je čovjek onaj koji ima prava i privilegije potrebne da bi autonomno mislio i djelovao – da bi upravljao sobom, a ne da njime vladaju drugi.” (Gray, 1999, str. 76). Sloboda se, dakle, može povezati sa samostalnošću pojedinca. Ukoliko je pojedinac odgojen tako da bude što samostalniji prije će se boriti za svoje pravo na slobodu. „Građani su, prema Kantu, slobodni ako slijede samo onaj zakon s kojim su se suglasili. Sloboda je shvaćena kao samoozakonjivanje (autonomija).” (Galović prema Krznar, Filipović, 2015, str. 171). Kasnije, Kant navodi kako „slobodnoga nitko ne može prisiliti da bude sretan na način koji sâm ne prihvaća, tj., pozitivno iskazano, svatko može tražiti sreću na putu koji sam zamišlja dobrim.” (Galović prema Krznar, Filipović, 2015, str. 171). Drugim riječima svaki čovjek svojim izborima i djelovanjima nastoji pronaći put svojoj sreći koja je individualna. Svaki pojedinac ima svoje viđenje budućnosti pa u skladu s time na svome putu može, ali ne mora ostvariti sreću i slobodu. Ako pojedinac ima slobodu odabira što je najbolje za njega onda on može svoju slobodu ostvariti vrlo lako, ovisno o svom zacrtanom pravcu kretanja.

Kant dijeli slobodu na unutarnju i vanjsku. Unutarnja je sloboda zapravo dužnost prema sebi te se odnosi na čovjekovo djelovanje prema svojoj slobodnoj volji, dok je vanjska sloboda dužnost prema drugima. Takva sloboda je moguća samo u političkoj zajednici jer se ostvaruje s obzirom na druge pojedince, a njeno određenje su zakoni koji nisu subjektivni kao kod unutarnje slobode, već objektivni.

Spomenute slobode se nadopunjuju te daju pojedincu mogućnost izbora hoće li zadovoljiti obje. (Brčić, 2006)

Čovjek kao socijalno i društveno biće, biće je odnosa. Da nema zajednice, ne bi se javljalo pitanje slobode, odgovornosti, ograničenja. „...svatko je slobodan samo u slobodnoj zajednici, kao što je i slobodna zajednica samo zajednica slobodnih pojedinaca, što znači da je sloboda svakog člana zajednice uvjetovana slobodom svih drugih.” (Polić prema Krznar, Filipović, 2015, str. 259). Sukladno tomu, djelovanje pojedinca ograničeno je djelovanjem ostalih pojedinaca, članova zajednice. Svako slobodno djelovanje nosi sa sobom i određenu dozu odgovornosti jer nije sam već živi u zajednici. Uzimajući u obzir čovjekovu slobodu izbora i mišljenja treba imati u vidu i čovjekovu slobodu odabira razloga svojeg djelovanja (Svendsen, 2014) upravo zbog odgovornosti učinjenih akcija. „Naša sloboda je moguća ne zato jer bi naša djelovanja bila bezuzročna, nego zato što imamo sposobnost – koja nedostaje životinjama - predložiti različite mogućnosti i razmišljati o njima.” (Svendsen, 2014, str. 66). Mogućnost razmišljanja, razlučivanja dobra od zla, mogućnost odabira onoga što smatramo najboljim za sebe omogućuje nam da sami odaberemo svoj put slobode kojim ćemo ići i da krojimo sami svoj život, bez sputavanja i ograničenja. Ograničenja koja nam se nađu na putu možemo prevladati jer čovjek kao slobodno, stvaralačko biće može od nemogućeg učiniti moguće. (Polić, 1997)

Čovjek kao biće odnosa ne bi mogao svoju slobodu spoznati ukoliko je sam, usamljen. Čovjek je rođen kao društveno biće i kao takav na ovom svijetu ne može djelovati sam, potrebna mu je podrška, odobravanje, ljubav. Kao što Svendsen (2014, str. 318) smatra: „Ako jesam slobodan, moja djelovanja moraju na jedan ili drugi način proizlaziti iz mene i biti izraz onoga što jesam. Tko sam ja ne može se međutim razumjeti iz mene samog, otrgnutog od mojeg okružja.” Često ljudi čeznu za slobodom, no kako znati kada je ta sloboda ostvarena? To je odgovor koji pojedinac mora naći u sebi jer bez obzira na definicije slobode, svaki čovjek svoju slobodu, kao i sreću, definira sam. Svendsen spomenuto opisuje riječima:

„Vaša osobna sloboda je sloboda da ostvarujete vrijednosti u vašem životu i morate preuzeti odgovornost za to koje vrijednosti odabirete za ostvarenje. Slobodan život ne treba biti naročito smislen život, jer pojedinac može odabrati da se svojom slobodom koristi na malo smislene načine.” (Svendsen, 2014, str. 320)

2.1. Sloboda kao ljudsko pravo

„Želimo li očuvati pojam prirodnog prava i na njemu utemeljiti ljudska prava, možemo početi samo od slobode i 'razumnosti' čovjeka. S jedne strane možemo, poput Kanta, reći da je sloboda jedino urođeno pravo koje posjeduje pojedinac. No, to pravo je apsolutno temeljno, u smislu u kojem je ono uvjet stjecanja svih drugih prava: prava (vlasništvo, slobodna komunikacija itd.) postoje samo za slobodno biće.” (Canivez prema Krznar i Filipović, 2015, str. 221).

Dakle, sloboda kao čovjekovo pravo obuhvaća niz prava koja svakodnevno dolaze do izražaja. U svakodnevnim interakcijama važna je komunikacija, a ona podrazumijeva slobodno iznošenje svog mišljenja uz poštivanje tuđih. Spomenuto je vrlo važno u raspravama jer ako želimo da obje strane budu zadovoljne s ciljem postizanja dogovora važno je uvažavanje druge strane. Ako čovjek želi da se poštuju njegova prava treba poštovati i prava drugog čovjeka. „Kantova ideja, da je čovjek uvijek svrha sam po sebi, a nikada sredstvo, postaje podloga za razvoj ideje o ljudskim pravima, za ideju da sva ljudska bića imaju pravo na slobodu i pravdu.” (Gray prema Brčić, 2006, str. 786). U Deklaraciji nezavisnosti, Jefferson (1776) piše: „Samorazumljivim držimo ove istine: svi su ljudi stvoreni jednakima, njihov ih je Stvoritelj obdario određenim neotudivim pravima, među kojima su život, sloboda i potraga za srećom.” Konvencija o pravima djeteta (1989) navodi: „Djeca se rađaju s temeljnim slobodama i pravima koja pripadaju svim ljudskim bićima.” Dakle, pojedinci od rođenja imaju pravo biti slobodni. Sloboda je ono što pripada čovjeku i što mu se ne bi trebalo oduzeti ukoliko ne postoji valjani razlog za to, primjerice počinjenje kaznenog djela kojim se oduzima čovjekova sloboda stavljanjem pojedinca u pritvor.

Brčić (2006) navodi kako je liberalizam od početka svog nastanka slobodu svrstavao u temeljno pravo čovjeka te ga je smatrao neotudivim. Liberalna sloboda manifestira se u raznim područjima, odnosno u ostalim pravima: „pravo govora, mišljenja, savjesti, izražavanja, kretanja, udruživanja i načina života.” (Brčić, 2006, str. 785). Ova prava smatraju se temeljnima, no u spontanoj komunikaciji često ne dolaze do izričaja. Dewey (prema Brčić, 2006, str. 785). tvrdi kako „liberalizam kao svoj temeljni cilj postavlja oslobođenje pojedinca, tako da ostvarivanje njihovih sposobnosti može biti zakon njihova života.” Iz toga proizlazi da pripadajućim pravom na slobodu čovjek ima pravo razvijati se u smjeru u kojem on želi kako bi

svoje sposobnosti doveo do maksimuma. Čovjek je rođen s određenim sposobnostima, a ključne osobe u njegovom životu trebale bi djelovati tako da te sposobnosti prepoznaju, ne sputavaju ih te da omoguće djetetu optimalan razvoj istih. Na taj način vodeće osobe djetetu ne oduzimaju pravo na razvoj sposobnosti, a tako ni pravo na slobodu s kojim je ono rođeno. Brčić (2006) navodi osnove pojedinačne slobode pa u skladu s tim djetetu bi od početka života trebalo davati prostora za neometeno izražavanje svojih želja, interesa, stavova govorom te mu dati mogućnost slobodnog kretanja kroz život. Dijete je zaštićeno svojim pravima te nitko nema pravo oduzeti mu ista u bilo kojem trenutku iz bilo kojeg razloga jer ta prava njemu pripadaju. Kada to primijenimo na odraslog pojedinca vrijedi isto jer su prava neotuđiva i jednaka za sve. Stoga je pravedno poštovati kako svoja tako i tuđa prava. Riječju,

„Ako su ljudska prava prava drugih, to ne znači da nisu i moja. No, ako su to i moja prava, to je upravo zato što sam sličan svima drugima, ne, naravno, u smislu psihologije ili fiziologije, već utoliko što sam razumno biće. To pak znači da su ljudska prava utemeljena na odnosu jedne osobe naspram drugoj, a taj odnos je odnos jednakosti. Druga osoba ima svoja prava zato što je jednaka meni kao osoba, a njezina prava su i moja jer sam ja jednak njoj. Ljudska prava se dakle oslanjaju na princip jednakosti, i bit će definirana na različite načine, sljedeći širinu koja se pridaje tom principu. Građanska i politička prava zahtijevaju, naime, da svi građani uživaju iste slobode. Društvena prava zahtijevaju smanjivanje nejednakosti situacija.” (Canivez prema Krznar i Filipović, 2015, str. 222).

Što se tiče ljudskih prava postoje dva načela: pravednost i jednakost. S obzirom na to postoje građanska i politička prava te društvena prava. Građanska i politička prava odnose se na jednakost odnosno na pravo svih građana na jednaku slobodu, dok se društvena prava odnose na pravednost u društvu. (Canivez prema Krznar i Filipović, 2015). Iz navedenog slijedi da bi svaki građanin trebao imati jednaku slobodu, odnosno jednako pravo da tu slobodu ostvari. U državi bi trebala postojati ravnopravnost, odnosno ne bi trebali svi imati jednaku slobodu, već bi zakon trebao biti tako koncipiran da su svi ravnopravni. Ravnopravnost u ovom smislu znači da svi imaju pravo na slobodu bez obzira na dob, spol, rasu, etničku pripadnost, nacionalnost ili neku drugu karakteristiku prema kojoj bi mogla biti diskriminirana. Galović (prema Krznar i Filipović, 2015) smatra da se politička jednakost očituje u pravu prisile na osnovi zakona i institucija koje vrše tu prisilu, a da je se društvena jednakost očituje u dostupnosti svakog položaja u društvu s obzirom na sposobnosti pojedinca, što nalaže Kant. Ukoliko se pojedinac trudi

ostvariti neki položaj u društvu trebao bi za to biti nagrađen umjesto da bude nagrađen netko tko se ne trudi, ali ima poznanstva s nadležnima.

„...Spencer je formulirao *zakon jednake slobode*, tj. ‘zakon o pravim (valjanim) društvenim odnosima’, na kome je zasnovao svoju individualističku filozofiju. Riječ je o etičkom zahtjevu da se ograniči samovolja i osigura jednaka sloboda za sve. (Dokić, 2015, str. 142).” Zbog poštivanja slobode drugih postoje ograničenja, tj. granice koje se postavljaju pred čovjeka, stoga je njegovo djelovanje određeno slobodom uz pripadajuće granice. Određivanjem tih granica čovjek nema apsolutnu slobodu, već prihvaća „ograničenu”, možemo reći, nepotpunu slobodu. Iz toga slijedi da se mora odreći i dijela svoje samovolje kako bi bio zadovoljan i kako bi sačuvao ostatak svoje samovolje. Dokić objašnjava Spencerovu teoriju riječima:

„Zakon jednake slobode znači odsustvo samovolje jednog pojedinca nad drugim pojedincem. Po Spenceru, da bismo uopće mogli govoriti o slobodi neophodno je postojanje određenih granica – granice koje se ne mogu preći, a da se pri tome ne ugrozi tuđa sloboda. Ako takvih granica nema, nema ni garancija da će individualna sloboda biti zaštićena. Te granice utvrđuje Spencerov etički princip oličen u zakonu jednake slobode” (Dokić, 2015, str. 143)

2.2. Sloboda i granice

Djetetu koje još nema dovoljno iskustva potreban je vodič kroz život, odnosno potrebni su mu podržavajući odnosi kako bi se ono razvilo u slobodnu, samostalnu i odgovornu osobu. Djetetovo pravo na slobodu ne znači da bi ono htjelo apsolutnu slobodu. Na početku života dijete ne bi preživjelo da mu se da potpuna sloboda, dijete treba osobu koja će se brinuti o njemu i zadovoljiti njegove osnovne potrebe. Kada dijete prohoda oko njega je mnogo opasnosti da bi mu se dala apsolutna sloboda. No, ima li čovjek ikada apsolutnu slobodu? Želi li ju uopće? Smatram da ne. Čovjek koji bi imao apsolutnu slobodu vjerujem da ne bi postupao značajno drugačije nego što sada postupa. Zašto? Zbog toga što čovjek ima pravo na slobodu i pravo na izbor što će učiniti sa svojim životom. Ako, pak, ne gledamo pojedinca, već zajednicu pojedinaca tada je problem apsolutne slobode daleko veći jer ne bi bilo poštovanja, međusobnog uvažavanja. Odraslom pojedincu kao i malom djetetu potrebne su granice jer zahvaljujući njima postoji red i sklad u društvu. Ukoliko pojedinac ne narušava slobodu drugog pojedinca, može djelovati kako on

želi te se time zadovoljava pravda u svijetu. Prostor unutar kojeg pojedinac slobodno djeluje kako bi došao do ostvarenja svoje sreće ipak mora imati određene granice (Dokić, 2015). Zatim Dokić (2015) navodi kako Spencer kaže da bez granice ne postoji sigurnost da će individualna sloboda biti zaštićena. Zašto? Jer bi ljudi djelovali kako žele vodeći se trenutnim instinktima. Kako na slobodu i granice, tako i na pravdu bi svi trebali imati isto pravo. Svendsen povezuje postojanje granice s brigom o drugima:

„Ako se uistinu brinem za nešto, to postavlja određene granice mojem djelatnom životu jer onda ima određenih djelovanja koje ne bih mogao zamisliti ni pod kojim okolnostima. Granice za ono što uopće ne mogu zamisliti učiniti, definiraju i granice tko sam ja, granice mojeg identiteta. Obrnuto, osoba bez takvih granica u praksi će biti osoba bez identiteta, jer ono što on čini u svako vrijeme bit će određeno okružjima.” (Svendsen, 2014, str. 310-311).

2.3. Sloboda i poštivanje zakona

Zamislimo svijet bez zakona u kojem ljudi slobodno djeluju. Takav svijet bio bi pun straha jer nitko ne bi znao za što je netko drugi sposoban, a ne bi postojao nitko tko bi ih štitio. Također bi se javila mržnja i bijes jer bi pravedne nepravda ljutila, pogotovo kada pravedni ni na koji način ne bi mogli kazniti nepravedne. Javlja se pitanje: zašto ljudi poštuju zakone? Dewey nudi odgovor: „Ljudi ne poštuju zakone, jer misle da su ti zakoni u skladu sa shemom prirodnih prava. Oni poštuju zakone jer vjeruju, ispravno ili ne, da su posljedice poštivanja, sve u svemu, bolje nego posljedice nepoštivanja.” (Dewey, 2004, str. 23). Moguće je ovakvo mišljenje smatrati opravdanim, pogotovo u suvremenom društvu gdje nerijetko ljudi zloupotrebljavajući dobivenu slobodu krše zakone. Ipak, oni kojima moral nalaže da ne krše zakone, uz sva svoja prava i slobode nerijetko se nađu u situacijama da ta prava prekrše. No, pitanje je radi li se ovdje o promišljanju koraka djelovanja kao „javljanje” savjesti u čovjeku ili o strahu od zakona. Jedno je sigurno, a to je da za kršenje zakona jedinu odgovornost snosi čovjek sam. Javlja se pitanje kome je čovjek odgovoran, a svoje mišljenje navodi Brčić:

„Čovjek je, u Kantovoj filozofiji, prvo odgovoran svome umu, a tek onda zakonu. Iako je i kod prava i kod morala na djelu čisti apriorni zakonodavni um, razlika je u tome što je kod morala glavno pokretalo dužnost, a kod prava prisila. Ipak, ta prisila ne ugrožava slobodu pojedinca upravo iz razloga što joj je izvor u čistom umu, a

pravni se principi, ako žele biti trajni i valjani, moraju podređivati moralnom zakonu.” (Brčić, 2006, str. 787)

Nadalje, „Kao umno biće, čovjek je vezan uz moralni zakon i tek kada djeluje u skladu s moralnim zakonom on, po Kantu, ostvaruje svoju slobodu.” (Brčić, 2006, str. 785). Čovjek ne može ostvariti slobodu ako mu savjest nije čista jer je on nemiran, a samim time što je nemiran ne može biti slobodan. Ukoliko pojedinac krši zakon bez osjećaja krivnje, tada on može biti slobodan u svome umu, no nije slobodan što se tiče samog političkog zakona.

3. SLOBODNA VOLJA

„Neka od najčešćih značenja slobodne volje jesu: sposobnost izbora između različitih mogućnosti, sposobnost stvaranja novih alternativa, sposobnost donošenja odluka neovisno o vanjskim uvjetima, sposobnost donošenja racionalnih odluka, neovisnost subjekta o drugim subjektima i neovisnost subjekta o nekim prirodnim zakonima (Taylor prema Bezinović, 2003, str. 45)

Slobodna volja pripada autonomnoj slobodi. Donošenjem samostalnih odabira čovjek postaje autonoman. Pojedinaac koji je samostalan i odlučan ima veće izgleda za uspjeh u društvu te za sretan, slobodan život. Kada se slobodna volja poveže s odgojem, kod djeteta bi od malih nogu trebalo težiti razvoju samopouzdanja i pozitivne slike o sebi. Na taj način dijete ima veće dispozicije da postane autonomno slobodno biće sa slobodnom voljom koja uključuje karakteristike navedene u citatu kao uvodu u poglavlje. Kant volju smatra autonomnom jer čovjek propisuje sebi zakone zahvaljujući postojanju uma. Smatra ju neovisnom o vremenu i prostoru, dakle slobodnom (Brčić, 2006). Ona je neovisna o vremenu i prostoru jer je vođena umom, dakle mišljenjem koje se može s obzirom na drugačiju situaciju promijeniti. Ta promjena ovisi o pojedincu, a pretpostavimo li da je pojedinac slobodan, tada je i njegova volja autonomna i slobodna.

Polić tvrdi kako ljudska sloboda ne može biti dokazana. No zahvaljujući svojem razumu i svijesti, on može pretpostaviti slobodu i osjećati se slobodnim. Riječju,

„Stoga čak i pod pretpostavkom da se sve zbiva zaista nužno i da je sloboda samo iluzija, nužnost se na razini svijesti ne prepoznaje kao iluzija slobode, već kao istinske mogućnosti glede kojih se treba opredijeliti. Pretpostavi li se dakle čovjek kao slobodan ili pak kao apsolutno određen sveprisutnom nužnošću, rezultat je praktički isti. Samim tim što ima svijest da nešto (ne) treba učiniti čovjek sebe mora pretpostaviti kao slobodna.”(Kant prema Polić, 1997, str. 160).

Čovjek je ispunjen i ostvaruje svoju bit kada djeluje svojevolumno, prema Brčić (2006). Dakle, ukoliko pojedinac želi nešto učiniti, on će to učiniti pravilno jedino ako je taj čin u skladu s njegovom voljom. Ukoliko ne pronađe razlog iz kojeg će djelovati, odnosno ukoliko ne nađe motivaciju da djeluje iz slobodne volje, tada će takvo djelovanje biti nepotpuno jer čovjek ne će naći smisao određenog ponašanja. Kada pojedinac djeluje u skladu s vlastitom voljom tada on nalazi razloge svog djelovanja i ono za njega ima smisao. Pojedinac djelujući vlastitom voljom osjeća slobodu, samostalnost i odgovornost.

„Budući da je razumno biće, čovjek je ujedno i slobodan stvor. Obdaren je voljom koja uživa slobodu izbora i odluke. Volja mu je, doduše, zbog ljudske nesavršenosti podložna iracionalnim i vanjskim pritiscima, ali je ipak u prvom redu motivirana razumskim i etičkim razlozima.” (Bezić, 1975, str. 558).

Nietzsche se, s druge strane, protivi vjerovanju u slobodnu volju: „Za Nietzschea je vjerovanje u slobodu volje izvorna pogreška zato što mi težimo postati ono što jesmo: novi, jedinstveni, neusporedivi, kreatori samih sebe koji sami sebi određuju zakone jer svatko sebi stvara svoju vrlinu, svoj kategorički imperativ.” (Stanković Pejnović, 2012, str. 151).

3.1. Postoji li slobodna volja?

Naziv poglavlja inspiriran je teorijom koja se naziva determinizam, a negira postojanje slobodne volje i slobode. Što je, zapravo, determinizam? Postoji više definicija i opisa determinizma: „Determinizam je metafizička teorija o tome kako je sve u svijetu povezano beziznimnim uzročno-posljedičnim vezama.” (Svendsen, 2014, str. 37), „shvaćanje o posvemašnjoj određenosti svih pojava (Filipović, 1989, str. 68), „doktrina prema kojoj svaki događaj ima uzrok” (Blackburn, 1996, str. 102). Iz ove teorije slijedi da slobodna volja nema nikakvu ulogu u životu pojedinca jer je sve unaprijed određeno te čovjek nije gospodar svoje sudbine.

Dolazimo do indeterminizma koji, također ne priznaje slobodnu volju, smanjujući samu odgovornost čovjeka za vlastito ponašanje. Indeterminizam, kao odsutnost determinizma, vođen je slučajnošću kao polazištem zbivanja i pojava, a detaljnije to opisuje Svendsen riječima:

„...indeterminizam ne pridonosi baš puno obrani slobode i odgovornosti. Kada se želi obraniti predodžba o slobodi polazeći od prijetnje koju može sačinjavati determinizam, to je zato što se pretpostavlja da determinizam akterima oduzima kontrolu nad njihovim djelovanjima. Indeterminizam kao takav akteru međutim ne daje kontrolu, nego u osnovi samo element slučajnosti, a slučajnost nije „slobodarskija” od stroge uzročne veze.” (Svendsen, 2014, str. 48).

Ako pretpostavimo da čovjek ima slobodnu volju tada će se on odgovornije ponašati znajući da je slobodan i da on odgovara za svaki svoj postupak. Tim načinom smanjuju se kaznena djela (ako izuzmemo ljude koji uvelike krše zakone pozivajući se na svoju slobodnu volju). No, i za takve postoji rješenje kojim snose posljedice ponašanja koje je u neskladu sa zakonom. Bezinović (2003) smatra da

čovjek ima pravo izbora, da može birati hoće li postupiti na jedan ili drugi način. Nadalje, tvrdi kako se samim tim može pretpostaviti slobodna volja jer čim osoba ima pravo na izbor znači da nije sve unaprijed određeno te da se budućnost može mijenjati zbog toga što budućnost ovisi o djelovanju pojedinca.

Deterministi koji vjeruju da nema slobodne volje, da čovjek ne može utjecati na svoju sudbinu zapravo uvelike štite pojedinca i njegovo ponašanje, odnosno smanjuju mu odgovornost. „Čovjek prema njima nikada ne može biti odgovoran za svoje postupke, niti za njih može biti nagrađivan ili kažnjava, iz jednostavnoga razloga što nije mogao, niti može, niti neće moći biti ništa osim onoga što jest.” (Bezinović, 2003, str. 49). Kada bi svi ljudi bili deterministi ne bi trebao ni postojati zakon jer se čovjeka ni za što ne može okriviti ni kazniti. Ukoliko bi čovjek počinio kazneno djelo tada mu ne bi bilo suđeno jer on, prema teoriji determinizma, nije mogao utjecati na to, već ga je to „snašlo”. Da je postupio i drugačije svoju sudbinu ne može promijeniti. Determinizam ima mnogo nedostataka. Ako izuzmemo nemogućnost prosuđivanja pravednosti postupaka, još uvijek je tu nevjerovanje u slobodnu volju. Dakle, čovjek koji je determinist vjeruje kako ne može utjecati mnogo na svoj život. Prema tome, bi li se čovjek trudio mijenjati? Bi li imao želje za napretkom, za postignućima ili bi odustao nakon prvog neuspjeha uz objašnjenje da drugačije nije ni moglo biti? Primijenimo li determinizam na odgoj djeteta, kako bi taj odgoj uistinu izgledao? Bi li se roditelj ustrajno zalagao za djetetova prava, trudio se dati najbolje od sebe kako bi se dijete razvilo u najbolju verziju sebe kao slobodnog pojedinca? Bi li se uopće preispitivao posljedice svojih odgojnih postupaka ili bi mislio (u skladu s determinizmom) da on nema utjecaj (bilo pozitivan ili negativan) na dijete isto kao što ni sam roditelj nema utjecaj na svoj život? No, prema Svendsenu (2014) nije dokazano da je determinizam istinit, a prema tome nije dokazana ni nemogućnost postajanja slobodne volje.

4. SLOBODA I AUTORITET

4.1. Postojanje autoriteta u odgoju

Dijete je „tabula rasa”, u prijevodu „prazna ploča”, prema John Lockeu, koje dolazi na svijet i upija informacije te stječe razna iskustva živeći. Živeći dijete uči sve važne vrijednosti, stavove, pravila ponašanja te društvene norme kako bi moglo samostalno živjeti u zajednici kao odgovoran i samostalan pojedinac, *individua*. Na tom putu nalaze se roditelji, kao primarni odgojitelji, zatim odgojitelji, učitelji i osobe iz bliže ili dalje okoline koji mu pri tomu pomažu. Spomenute ključne osobe u djetetovom sazrijevanju i razvoju mogu se nazvati autoritetima jer postoji poštovanje u tom odnosu. Dijete o tim autoritetima na početku svog života ovisi. Dakle, postojanje autoriteta je nužno zbog dobrobiti djece, odnosno „autoritet moraju ispoljavati oni koji uzdižu djecu - željeli oni to ili ne – da bi ih zaštitili od opasnosti i da bi im pružili bar minimum uputa kako da postupaju u različitim situacijama.” (Fromm, 1979, str. 266). Dijete je na početku života nesigurno i trebaju mu “upute za život” sve dok ne stekne iskustvo zbog kojeg će samostalno moći živjeti. Da bi došlo do samostalnog života, kod djeteta je važno da autoritet već od 2. godine njeguje njegovu samostalnost, odnosno važno je da mu dopusti da učini sve ono što može učiniti samo ne poduzimajući, pritom, akcije umjesto njega. Uz to, važno je da dijete stvori pozitivno mišljenje o sebi, a za to su ključni autoriteti koji svakako trebaju paziti na izabrane riječi prilikom svakodnevne komunikacije. Bosanac (prema Krznar i Filipović, 2015) smatra da je autoritet moguće ostvariti bez zastrašivanja i kazni, odnosno svojim primjerom življenja. Nadalje navodi kako je takav autoritet zapravo i optimalan autoritet, pogotovo u suvremenom društvu gdje je fizičko kažnjavanje djece zabranjeno, a odgoj bi se trebao temeljiti na toplim riječima nasuprot vikanju te bilo kakvom obliku agresivnog ponašanja. Naglasak bi trebao biti na nagrađivanju pozitivnih ponašanja, a ne na kažnjavanju negativnih. Pri tomu treba pripaziti da dijete zna svoje granice te da ne dođe do gubljenja autoriteta, odnosno do nepoštovanja prema autoritetu.

Autoritet je djetetu potreban jer mu postavlja granice i usmjerava njegovo djelovanje. Postoji mišljenje da autoritet zapravo proizlazi iz odnosa ovisnosti: „Autoritet, kao oblik ovisnosti, proizlazi nužno iz svakog odgojnog čina, pa je, prema tome, prisutan, po prirodi stvari, ne samo u obiteljskom odnosu djece i

roditelja, nego, isto tako, u odnosu odgajnika i odgojitelja, učenika i učitelja.” (Bosanac prema Krznar i Filipović, 2015, str. 268). Takvo mišljenje može se pripisati tomu što dijete ne može živjeti bez autoriteta jer mu, pogotovo na samom početku života, treba osoba koja će ga voditi kroz život i uvesti ga u svijet u koji je došao. Kasnije dijete odlazi u odgojno-obrazovne institucije u kojima mu je, također, potreban autoritet kako bi ga vodio i učio ga pravilnom ponašanju unutar društvene skupine. Bosanac (prema Krznar i Filipović, 2015) smatra kako je rezultat ovisničkog odnosa autoriteta i djeteta zapravo nadilaženje tog odnosa pri čemu subjekt postaje samostalan te njemu autoritet više nije potreban. Dakle, autoritet postoji kako bi pomogao djetetu da se osamostali i da može živjeti bez njega. Drugim riječima, autoritet bi trebao pomoći djetetu da stekne pozitivnu sliku o sebi, da bez straha može izraziti vlastito mišljenje, da se zna izboriti za sebe te da se zna snalaziti u društvu. Ukoliko autoritet navedeno daje djetetu, ne postoji razlog da ga dijete ne voli, a istodobno i poštuje. Bosanac promišljajući o takvom odnosu tvrdi kako:

„Samo iz ove slike samonadmašivanja autoriteta mjerodavnosti izgrađuju ljudska bića pojam o slobodi kao o nečem što je samodjelatnošću stečeno, kao o samorađanju u kojem stoje oni koji pomažu i dopuštaju, čak uz nas stoje na tome ‘da se bude’. I samo se takve likove voli zauvijek: one koji su te oslobađali. Nikakav drugi zakon u didaktičkom djelovanju, bilo onih u školi, bilo onih u roditeljskom domu, ne važi niti ima moralno značenje. To je bit moralnosti odgojno-obrazovnog čina: da nas oslobađa za nas same.” (Bosanac prema Krznar i Filipović, 2015, str. 276).

Takvom rezultatu trebao bi svaki autoritet težiti jer je jedino takav autoritet uistinu dobar. On postoji kako bi pomogao djetetu, usmjerio ga tako da ono samo može živjeti kao samostalni pojedinac, bez prisutnosti pokoravanja, manipulacije ili straha. Autoritet koji vodi dijete kroz život trebao bi se usmjeriti na jake strane djeteta koje će nagrađivati umjesto da mu je fokus na kažnjavanju lošeg ponašanja. Odbacivanjem materijalnih dobara i stavljanjem naglaska na duhovni odgoj i razvoj vlastitog djeteta roditelj ide optimalnim pravcem. „Sloboda je u odgojnom činu sadržana u drugačijem postavljanju uloge autoriteta, naime onog koji stoji u modusu ‘biti’, a ne ‘imati’, dakle u aktivnoj, samonadmašujućoj relaciji.” (Bosanac prema Krznar i Filipović, 2015, str. 277). Autoritet bi na dijete trebao gledati kao na aktivno biće ravnopravno sebi, dakle bez uzdizanja nad djetetom.

4.2. Odgojni stilovi

Baumrind (prema Raboteg-Šarić, Sakoman, Brajša-Žganec, 2002) tvrdi da postoje dvije ključne dimenzije roditeljstva u odnosu roditelj-dijete. Prva dimenzija uključuje emocionalnu toplinu i roditeljsko razumijevanje, odnosno količinu podrške, dok druga uključuje roditeljski nadzor i roditeljske zahtjeve, odnosno kontrolu. Druga dimenzija se zapravo odnosi na količinu nadzora pri odgoju djeteta te na roditeljsko očekivanje zrelog i odgovornog ponašanja djeteta. „Kombinacija tih dviju dimenzija proizvodi četiri opća stila roditeljstva: autoritaran, permisivan, autoritativan i indiferentan.” (Raboteg-Šarić i sur., 2002, str. 240).

Baumrind (prema Raboteg-Šarić i sur., 2002), nadalje, navodi da je permisivan stil, zvan popuštajući, onaj koji daje djetetu mnogo topline i ljubavi, no takvi roditelji ne kontroliraju ni ne nadziru svoju djecu. Djetetu dozvoljavaju da čini što god poželi bez pretjeranog preispitivanja kako djetetovih, tako i svojih postupaka. S ciljem da dijete trenutno zadovolje i da uvijek bude sretno često postupaju pogrešno, makar smatraju da rade najbolje za svoje dijete.

Kao najpoželjniji stil navodi se autoritativan gdje roditelj djetetu daje dovoljno topline i razumijevanja uz jasno određene granice te jasno određena očekivanja, uz nadzor i kontrolu. Takva djeca kao odrasli pojedinci najbolje prolaze jer su im danom toplinom zadovoljene osnovne potrebe, a jasno određene granice u djetinjstvu im pomažu da i sami odrede te postavbe svoje ciljeve kasnije u životu. Takvi pojedinci uglavnom se ponašaju zrelo, odgovorno i samostalno kad odrastu. „Autoritativno roditeljstvo povezano je s pozitivnim aspektima psihosocijalnog razvoja adolescenata.” (Baumrind prema Raboteg-Šarić i sur., 2002). Tako odgojena djeca najuspješnija su prilikom obrazovanja jer kod njih ne postoji strah od slobodnog izražavanja što im pomaže u ostvarenju obrazovnih ciljeva.

Sljedeći stil je autoritaran u kojem je prisutan povećani nadzor, dok toplina, ljubav i razumijevanje izostaju. Dijete je pod stalnom kontrolom roditelja uz vrlo malu mogućnost slobodnog djelovanja i ponašanja. Takvi roditelji su hladni i često im je važan uspjeh djece zbog čega ih i nerijetko kažnjavaju, a kada dijete ima problem tada su distancirani i nisu u mogućnosti djetetu pružiti adekvatnu podršku. Ovaj stil, uz indiferentni, pripada nepoželjnim metodama odgoja djeteta.

Indiferentan stil je onaj u kojem roditelji djetetu ne pružaju razumijevanje ni toplinu, no uz to ni ne nadziru dijete. Dakle, oni djeluju kao roditelji kojima, moglo bi se reći, nije stalo do djeteta, hladni su i distancirani.

4.3. Autoritarnost

Autoritarni roditelji, kao što je već spomenuto, loš su primjer odgoja djeteta. Uz povećan nadzor i kontrolu nerijetko izazivaju strah kod djece. „Autoritarnost ili autoritarno ponašanje spram mladog ljudskog bića znači unutrašnje i vanjsko prihvaćanje ovisnosti o tuđoj moći, koja se, međutim, na tome zaustavila. Nedostatak želje i nesposobnosti za vlastito samoodređenje, odricanje vlastitog odlučivanja, odricanje svake mogućnosti da se vlastitim naporom samorazvoja dostigne svoj ‘ja’, ukida proces sazrijevanja.” (Bosanac prema Krznar i Filipović, 2015, str. 267). Iz navedenog se vidi loš primjer odgoja jer dijete se toliko vezalo uz autoritet koji ga nepravilno odgaja, da je ono samo postalo uplašeno i zatvoreno. Osobe koje su tako odrasle, očekuju da će ih netko voditi kroz život i uvijek očekuju pomoć od drugih, umjesto da, kao upravitelji svog života, kontrolu preuzmu sami. Dakle, možemo zaključiti da te osobe nisu samostalne osobe jer se uvijek oslanjaju na stavove drugih, a vrlo je moguće da će njihovo stvaralaštvo ostati negdje “zatvoreno”. Provođenjem autoritarnosti autoritet kod djeteta razvija poslušnost i pokoravanje, prema Bosanac (Krznar i Filipović, 2015), što ne bi trebao biti cilj suvremenog odgoja djeteta. Autoritarnost štuje autoritet kao nešto važno i neophodno u odgoju. Riječju,

„Ona autoritet proglašava zakonom i ciljem odgoja i obrazovanja i nastoji strukturalno nužnu funkciju postaviti u centar svog djelovanja, razlog odgoja. Poslušnost i pokoravanje proizlaze kao rezultat procesa koji zapravo, u ovakvom odnosu, nikad nije dovršen, jer ostaje sama forma odnosa, puka relacija, a ne zreli čovjek kao produkt relacije. Autoritaran odgoj zapravo je kontradikcija u sebi, jer samo sredstvo pomoću kojeg čovjek treba sazoriti pretvara u cilj.” (Bosanac prema Krznar i Filipović, 2015, str. 270).

Postavlja se pitanje: kako se osloboditi od takvog, nezdravog odnosa u kojem vladaju strah, poslušnost i pokoravanje? Dakle, pojedinac koji je odrastao u autoritarnoj obitelji može iz takvog odnosa gdje je roditelj dominantan izaći jedino ako se sam odluči promijeniti, odnosno trebalo bi doći do samoodgoja, samoobrazovanja, kako navodi Bosanac (prema Krznar i Filipović, 2015). Pojedinac

najprije mora donijeti odluku o promjeni jer je on kreator svoje budućnosti, a takva želja za promjenom će se najčešće javiti kroz interakciju u društvu. On bez interakcija s okolinom ne bi ni imao znanje da je postojanje takve dominacije nešto nepoželjno, loše i nešto na što bi se trebalo utjecati jer mu one pomažu da uvidi kako nije dobio prilikom odgoja slobodu na koju ima pravo. „Autoritarnost nastala iz neslobodnog odnosa porobljavanja, ovisnosti pa i krivice, rađa doduše, pobunu.” (Bosanac prema Krznar i Filipović, 2015, str. 275). Pojedinaac se može pobuniti, može se u njemu javiti mržnja, bijes, no posljedice ostaju trajne. Zašto? Jer svaka bol koju pojedinac nanese drugom pojedincu neizbrisiva je, pogotovo kada je riječ o samom odgoju gdje su posljedice daleko veće jer je to razdoblje u kojem se pojedinac najviše razvija i u kojem je važno pravilno reagirati na sve negativne podražaje koje bi mogle u budućnosti štetiti pojedincu. Bosanac je to opisala riječima: „Iz autoritarnosti kao oblika ropstva ne izlazi nitko čitav, nitko bez ožiljaka, a ponekad se ne izlazi nikad, jer se gospodarenje pretvorilo u potrebu, vječiti kavez ovisnosti.” (Bosanac prema Krznar i Filipović, 2015, str. 276). Ukoliko je dijete odraslo u autoritarnoj obitelji, postoje dvije glavne odgojne institucije koje mogu prepoznati autoritarni odgoj te djelovati tako da pomognu djetetu. Valja imati na umu da one mogu djetetu pomoći tako što otvaranjem te teme indirektno mogu ukazati na nepravilnosti i nepravdu, no dijete mora samo željeti promijeniti stvari jer je jedino ono koje tu mora djelovati (ukoliko je dovoljno zrelo za to). Drugim riječima, Bosanac smatra da:

„Borba protiv autoriteta nije izravno put slobodi. Naprotiv. Razvijanje slobode, posebno kroz odgojni čin, ima svoje pravo mjesto. Dakako, škola se kao njegov dominantni nosilac, može samo iz društvenog općeg odnosa okrenuti ‘slobodnom odgoju’, njegovanju neuvjetovanog, mjerodavnog autoriteta. Ona će to moći tek onda kad i sama prestane vjerovati da je jedino mjesto gdje se ispunjava slika moralnosti i kad dopusti da se njen odgajnik i sam, u dobroj mjeri bez nje, odgoji.” (Bosanac prema Krznar i Filipović, 2015, str. 275-276).

4.4. Povezanost odgojnih stilova sa slobodom

Roditeljski stilovi mogu se povezati i s količinom slobode koju roditelji djetetu daju. Tako permisivni roditelji ne pružajući djetetu kontrolu i usput mu popuštajući, zapravo djetetu daju mnogo slobode, kao i indiferentni koji ne mare za dijete već ga puštaju da radi što hoće, bez emocionalne topline i bez ikakvog

nadzora. Autoritarni roditelji djetetu ne daju dovoljno slobode, već očekuju od djeteta da se ono ponaša prema njihovim očekivanjima i da „slijede” svoje roditelje te im se, u nekim slučajevima čak i pokoravaju. Autoritativni stil, smatran najpoželjnijim odgojnim stilom, pravilno i razumljivo postavljajući granice djetetu daje slobodu da samo istražuje i isprobava kako bi se razvilo u samostalnu *individuu* sa svojim mišljenjem, vrijednostima, stavovima.

Valja imati na umu da se ne može svaki roditelj „svrstati” u jednu kategoriju, već da je moguće da se u nekim situacijama ponaša autoritativno, a u nekim permisivno, ovisno o njegovim stavovima i uvjerenjima. Primjerice, roditelj koji je inače autoritativan, dakle pruža djetetu i toplinu i kontrolu te daje djetetu jasno određene granice, može se ponašati permisivno u trgovini. Trgovina je puna ljudi, a dijete koje želi preskupu igračku baca se na pod i glasno vrišti. Roditelj zbog osjećaja srama ili zbog uvjerenja da će ostali misliti da je loš roditelj što ne poduzima ništa, naprosto djetetu kupuje igračku. U ovoj situaciji roditelj odbacuje svoja dotadašnja uvjerenja da je igračka skupa i da moraju postojati granice jer želi izbjeći djetetovo neprimjereno ponašanje u javnosti. No, na temelju ove situacije ne može se reći da je roditelj permisivan sveukupno jer to nije njegovo dominantno ponašanje, već je autoritativnost dominantna ukoliko ju prakticira često. Valja imati na umu da bi se roditelji trebali dosljedno ponašati jer djeca u vrlo ranoj dobi počinju ispitivati granice i pokušavaju dobiti od roditelja najviše što mogu. To se može riješiti na način da dijete jasno zna svoje granice jer kada vidi da su roditelji dosljedni, te granice ne će toliko često ni ispitivati.

5. SLOBODA ILI MANIPULACIJA?

Polić (1997) tvrdi kako je odgoj (kao izraz slobode) moguć samo u demokratskim društvima, a demokratska društva su moguća samo s ljudima koji su istinski odgojeni. Sukladno tomu, manipulacija će se umjesto istinskog odgoja pojavljivati u nedemokratskim vlastima i autoritarnim društvima. Nadalje navodi kako takvi pojedinci kojima se manipuliralo postaju ovisni o autoritetima, a nesposobni za demokraciju. Zašto? Jer autoriteti koristeći stalni nadzor i ne dajući djetetu slobodu, mogu stvoriti strah kod djece. Takva djeca ne će izraziti svoje mišljenje zbog straha da je ono pogrešno i na taj način djeca “uzimaju” mišljenja kojima je sklona većina i na taj način oblikuju svoja uvjerenja. Moglo bi se reći da je sloboda pojedinca zaslužna za to hoće li on preuzeti neke obrasce većine ili će stvoriti svoje. No, malo djeteta se ne može još boriti za sebe pa tako može kao malo, uz stalnu prisutnost autoriteta i okruženo riječima koje stvaraju negativnu sliku o sebi, jednostavno uvidjeti da bolje prolazi kada se njegovo mišljenje podudara mišljenju većine. Odgajatelj može “stvoriti” takvu djecu tako što osuđuje djetetovo mišljenje te ne ostavlja prostora u svakodnevnoj interakciji za grupne aktivnosti u kojima je naglasak na grupnim raspravama koje se svode na izlaganje raznih stavova i uvjerenja te prihvaćanje tuđih stavova.

„Platon je naime, i ne pitajući se o biti odgoja, pretpostavio da odgoj treba biti sredstvo ostvarenja određenih političkih ciljeva, odnosno interesa onih koji su na vlasti. Da se odgoj takvim pristupom pretvara u ideološki usmjeravanu manipulaciju...” (Polić, 1997, str. 119). Odgojem se dijete priprema za život u zajednici tako da ga se od najranije dobi uči nekim društvenim vrijednostima kako bi dijete kao socijalno biće moglo samostalno funkcionirati u društvu. S obzirom na to da su na čelu države vlasti, a pojedinci koji imaju interese jednake interesima onih na vlasti bolje prolaze, Platon je smatrao da odrasli odgajaju djecu manipulirajući, namećući im svoje interese i ciljeve, imajući pritom u vidu vlastitu korist. Isto tako smatrao je da država kontrolira vrtiće na taj način da je odgoj u vrtićima ili u obiteljima zapravo sredstvo države za ostvarenje vlastitih ciljeva (Polić, 1997), dakle smatra da država manipulira odgojem. Želje i potrebe pojedinca nisu važne, dakle radi se o manipulaciji, a detaljnije o tome govori Eret:

„Time više što Platon govori: ‘... svaka vlast postavlja zakone za svoju korist, pučka puku korisne, pojedinac sebi, a tako i ostale, postavivši zakone proglaše, da je to, to

jest njihova korist ... naime: korist vlasti, koja postoji' (Platon, 2009, 74) i nastavlja '... znači li prave davati (zakone, op. a.), davati sebi korisne, a ne davati prave – sebi štetne?' (Platon, 2009, 74), što na izravan način pokazuje da se radi o manipulaciji ako se traži (drži) ispravnim i potrebnim ono što zadovoljava vlast (državu) i što je u prvome redu njoj u interesu. Stavovi i potrebe pojedinca ovdje se ne samo ne spominju nego su isključeni." (Eret, 2012, str. 147).

Iz prikazanog citata vidi se manipulacija vlasti nad pojedincima, u svrhu ostvarenja vlastitih ciljeva i interesa. Dakle, država zanemaruje individualne potrebe ljudi, ne uvažava njihova mišljenja, stavove i uvjerenja, već gleda samo vlastitu korist. Na primjer, mnogi dječji vrtići diljem Zagreba nemaju dovoljno sredstava za kvalitetnu opremu koja odgovara optimalnom dječjem razvoju te mnoge odgojiteljice trebaju od svoje plaće izdvajati za materijal. Djeca bi trebala biti u državi najvažnija, a pokazalo se da je ulaganje u djecu, odnosno u predškolsko obrazovanje dugoročno najisplativije. Ispada, ipak, da država često želi ostvariti svoje interese, a zanemaruje interese pojedinca. Ako se spustimo na razinu dječjeg vrtića tada možemo manipulaciju vidjeti kada odgajatelj nameće svoje mišljenje kao glavno i pokušava svoja uvjerenja "usaditi" djeci. Odgajatelji manipuliraju djecom onda kada svoje interese stavljaju ispred interesa djeteta. Ponekad se služe manipulacijom (obećavanjem neostvarivog) kako bi izbjegli nepoželjne situacije u vrtiću kao što su konflikti među djecom zbog nedostatka volje za bavljenjem istim. Pritom ne uviđaju da je rješavanje konflikta situacija iz koje i dijete i odgajatelj može nešto naučiti te bi konfliktima na taj način i trebalo postupati – kao prilikom za učenje. Polić je prikazao razliku između odgoja i manipulacije na sljedeći način:

„No, dok se odgojem njeguje sloboda odgajnika, što znači da se potiče na samoodređenje i stvaralaštvo te priprema za budući samoodgoj i suodgoj – a to upravo znači novu slobodu, snažnije samoodređenje i značajnije stvaralaštvo - manipulacijom ga se prvenstveno nastoji učiniti nekome ili nečemu korisnim. Stoga, dok odgoj teži optimalizaciji odgajnikovih mogućnosti, manipulacija naprotiv teži maksimalizaciji manipulatorove koristi – ili koristi njegovih poslodavaca. Drugim riječima, instrumentalizacijom odgoja pretvara ga se u manipulaciju.” (Polić, 1997, str. 151).

Moglo bi se reći da se djetetom kroz odgoj manipulira od samih početaka. Roditelji, kao primarni odgojitelji, koji provode i najviše vremena sa svojim djetetom, usaduju mu razne vrijednosti, stavove i ponašanja koja oni smatraju poželjnim i društveno prihvatljivim. Je li neko ponašanje prihvatljivo ili ne, ovisi o doživljaju, mišljenju, stavovima i iskustvima samog roditelja. Na temelju

spomenutog, roditelj „usmjerava” ponašanje svog djeteta pa se postavlja pitanje ima li dijete svoju slobodu ili roditelji manipuliraju svojom djecom kako bi im „ugradili” svoja uvjerenja, svoje stavove. Nadalje, ukoliko dijete pohađa državni ili privatni vrtić, tu su odgojitelji koji rade po zakonima koje su dužni ispoštovati, a koji se vrlo često zalažu za dječju slobodu u mišljenju, igri, stavovima te u ostalim aspektima dječjeg razvoja. No, je li to stvarno tako kada se teorija provodi u praksi? Koliko često se teorija i praksa ne podudaraju, tako se i u spomenutom primjeru teorija zapravo ne provodi u cijelosti. Niz primjera kršenja djetetovog prava na slobodu može se naći u vrtićima diljem Hrvatske, a i diljem svijeta.

Važno je da odgajatelj djetetu ne nameće svoje interese, ideje, stavove te uvjerenja. Djetetu treba pružiti slobodu izbora i slobodu mišljenja s ciljem optimalnog razvoja djeteta. Ako se djetetu „ulijevaju” stavovi, tada dijete ne razmišlja samostalno, već se radi o manipulaciji. Ne dajući djetetu slobodu djetetom se manipulira te se krši njegovo pravo na slobodu. S druge, pak, strane „Kant svojom filozofijom naglašava da se čovjek, upravo zato jer posjeduje um i slobodu, nikada ne može shvaćati kao sredstvo za ostvarivanje bilo kakvih ciljeva.” (Brčić, 2006, str. 785-786). Prije svega je važno zadovoljiti osnovne djetetove potrebe, a kada su one zadovoljene, truditi se dati djetetu što je više moguće slobode kako bi se ono razvijalo u pravom smjeru. Zbog svoje mogućnosti razmišljanja čovjek bi trebao uočiti manipulaciju i djelovati protiv nje, a ne se prepustiti ovisničkom odnosu u kojem on postaje sredstvo manipuliranja. S obzirom na to, Eret navodi:

„Upravo o tome govori Pavao Vuk-Pavlović: kako bi odgoj trebao pomiriti konformiranje i individualizaciju čovjeka; vodstvo ne bi smjelo, u želji da odgoji člana, prilagodbu zamijeniti za manipulaciju, već ostaviti prostora jedinki da se samovoljno razvija, poštujući temelje i zakone vlasti, no ne biti njima ovisan, već s njima slobodan rasti u posebnosti.” (Eret, 2012, str. 148).

6. SLOBODA I ODGOJ

Cilj svakom odgajatelju trebao bi biti optimalan razvoj djeteta, što znači njegovanje djetetovih kompetencija na temelju izraženih djetetovih želja, interesa, potreba te uočenih mogućnosti i sposobnosti od strane odgajatelja. Kada polazimo od individue važno je uočiti individualne sposobnosti djece te u skladu s njima kreirati plan, na temelju stečenih znanja, prema kojemu bi se dijete najbolje razvijalo. (Eret, 2012). Odgajatelji bi trebali dajući djeci razne poticaje koji djeluju na razvoj svih aspekata, zapravo djetetu omogućiti da što više samostalno istražuje te da samostalno uči. Polić (1997) tvrdi kako uspješni odgajatelji ne prenose svoje znanje djeci na način da im „ulijevaju” informacije već im pružaju iskustvo kojim mogu povezivati stvari i bolje iskusiti svijet. Bit odgoja nije da odgajatelj djeci ponudi “na pladnju” činjenice i svoje spoznaje koje će dijete bez razmišljanja prihvatiti i prema njima živjeti. Kada je učenje takvo, dijete ne dobije vlastitu “sliku” određene stvarnosti jer nema slobodu ni vremena najprije samo iskusiti nešto kako bi subjektivno vidjelo što to za njega znači. Odgojni postupci bi trebali biti takvi da djetetu daju, najprije, slobodu da samo promisli o nekoj pojavi i iskaže svoje viđenje te pojave. Nakon toga može tu pojavu iskusiti, proučiti te dati trenutno mišljenje nakon dobivenog iskustva. Zatim slijedi rasprava, diskutiranje o zadanoj pojavi gdje djeca uče uvažavanje tuđeg mišljenja kao i iznošenje vlastitog. Na taj način oni stječu i znanje o tome da imaju svoju slobodu, ali da moraju poštovati i slobodu drugih. Ako uzmemo za primjer učenje o pčelama u vrtiću važno je da prije zadanih aktivnosti odgajatelj provjeri koliko djeca znaju o pčelama. Na temelju dosadašnjeg iskustva o njima djeca govore o svojim stavovima, mišljenjima, uvjerenjima. Tek nakon takvog slobodnog izražavanja odgajatelj može ponuditi djeci aktivnosti (ili im dati slobodu da sama smisle što bi mogli raditi) jer nakon što je poslušao djecu zna u kojem smjeru bi aktivnosti trebale ići, odnosno zna koje informacije znaju, a koje su im još nepoznate. Ako djeci nije poznato kako zapravo pčela radi med tada bi odgajatelj mogao umjesto da im usmeno izloži postupak ili “ulije” znanje, ponuditi djeci igru gdje će oni biti pčele. Na taj način djeca bi spontano, krećući se u igri, naučila glavni proces proizvodnje. Tek nakon toga djecu bi trebalo potaknuti na povezivanje, razmišljanje o tome što su novo naučila jer se na taj način njihovo znanje sintetizira. Nakon novih znanja mijenja se mišljenje, a time i ponašanje pa tako bi i djecu trebalo

pitati što su naučila te kako im to znanje može pomoći. Polić (1997, str. 151) tvrdi kako: „Odgojem ili pak manipulacijom usvojene vrijednosti, znanja, predrasude i navike određuju čovjekovo ponašanje, a time i tok njegova daljnjeg cjelokupnog razvitka.”

Dijete znanje stječe iskustvom, a odgajatelj u tom cijelom procesu djetetu pomaže da slobodno stekne znanje, da se slobodno izražava i slobodno djeluje. Svaki odgajatelj ima svoje specifične odgojne postupke, a prema Poliću (1997) takve postupke neće prihvatiti svako dijete, što znači da ono ima slobodu mišljenja i prihvaćanja. S obzirom na navedeno, tvrdi kako dijete „nije tek prazna ploča (tzv. tabula rasa) što se bez otpora podaje svakome tko po njoj zaželi pisati ili čak šarati što mu se prohtije.” (Polić, 1997, str. 132). Svatko ima svoje mišljenje koje je slobodno, no ukoliko pojedinčevo mišljenje netko često osuđuje, tada on možda izgubi povjerenje zbog čega odluči svoje mišljenje ne izražavati. Slična situacija može se dogoditi u vrtiću, a ona za jedno dijete ima velike posljedice jer se dijete već od najranije dobi počinje zatvarati u sebe. Cilj dobrog odgajatelja trebao bi biti da odgoji djecu koja će biti otvorena, spontana, koja se neće bojati izraziti svoje mišljenje ni znanje. Isto tako bi mu cilj trebao biti uočiti djetetove kvalitete i sposobnosti te mu pomoći da ih razvije. Ukoliko djetetu lošije idu zadatci matematičkog tipa, a odlično je u likovnom, zašto bi odgajatelj ili roditelj uništio djetetu samopouzdanje zbog onog na što dijete ne može utjecati? Fromm (prema Krznar i Filipović, 2015) navodi da bi cilj učitelja trebao biti taj da ga učenik nadmaši jer takav čin znači da je učitelj uspio, a i sam učenik jer tim načinom učenik stječe svoju slobodu. Bosanac, pak, o slobodi piše:

„Dopustiti, i još više – nastojati oko toga da odgajatelj u vještinama, sposobnostima, znanju, postane slobodan od krila u kojem se odnjihao, znači nastojati u moralu odgojno-obrazovnog poziva, znači oslobađati mlado biće ne samo iz didaktičkog procesa, nego učiniti ga sposobnim za slobodu zauvijek. Zapravo, paradigmatu slobode stječemo samo iz ovog odnosa: roditeljskog i didaktičkog. Dom i škola nas moraju naučiti slobodi.” (Bosanac prema Krznar i Filipović, 2015, str. 276).

Prilikom odgoja najprije je važno zadovoljiti djetetove osnovne potrebe nužne za preživljavanje. Nakon toga javlja se kod djeteta prirodna želja za kretanjem te mu je važno omogućiti prostor za slobodno kretanje jer na taj način se njeguje njegovo zdravlje. Dijete kroz igru mnogo toga uči, a kao oblik igre koji je najpogodniji za razvoj djetetove kreativnosti i slobode je „simbolička igra”. Dijete prilikom simboličke igre treba pustiti, odnosno dati mu slobodu da bude samo ili pristati kao

sudionik na takvu igru jer je to pogodno za njegov razvoj. Sloboda u igri je sloboda koja vodi dijete do inovativnih ideja i zbog toga bi roditelji djetetu trebali omogućiti što više prostora za neometanu igru. Dijete jedino uz danu mogućnost slobode može stvoriti nešto kreativno, novo, jedinstveno, posebno.

Stvaralaštvo je, za Polića (prema Krznar i Filipović 2015), „sloboda na djelu”. Uzmimo za primjer likovno stvaralaštvo. Odgajatelj djetetu daje temu za likovni rad. Ako odgajatelj ima sliku, tj. predodžbu kako bi djetetov likovni rad trebao izgledati tada bi moglo doći do usmjeravanja djetetovog djelovanja bez pružanja slobode, što je neispravno i na taj način odgajatelj postaje manipulator. Ako odgajatelj brine za odgajanika tada će mu dati slobodu kreativnog izražavanja, ponuditi mu prilike za stvaralaštvo. Za početak bi odgajatelj trebao biti upoznat s djetetovim pravima i mogućnostima te otvoren za promjenu mišljenja, pa tako i uvjerenja ukoliko dosadašnja uvjerenja štete odgajaniku, djetetu. Vratimo li se primjeru izražavanja djetetovog likovnog stvaralaštva odgajatelj bi mogao djetetu ponuditi temu, no ukoliko njegov rad u početnoj, srednjoj ili završnoj fazi ne izgleda kako si je odgajatelj zamislio, jednostavno bi ga trebao pitati što je ono nacrtalo. Dijete će možda odgovoriti da je to, primjerice „drvo” što je bila zadana tema, no crtež je pun raznih boja i ne može se iz njega shvatiti da je to drvo. No, na taj način dijete razvija svoje stvaralaštvo jer sloboda na koju ima pravo nije mu oduzeta. Kao što sloboda za svakoga znači nešto drugo tako se svatko na drugačiji način izražava te vidi svijet na svoj način. Zašto bi se djetetu oduzela sloboda zbog „kalupa” u društvu koji nas ionako okružuju?

Odgajatelj bi odgajaniku trebao pružiti slobodno djelovanje jer tada dijete može doći do novih spoznaja. Zašto bi dijete djelovalo na način na koji većina djeluje ako može na svoj jedinstveni način? Ako većina djece radi nešto na određen način to ne mora značiti da je taj način ispravan. Isto tako taj način ne mora biti optimalan za svu djecu jer je svako dijete zasebna *individua*.. Ukoliko dijete može na drugačiji način doći do istog cilja, to mu pravo ne smijemo oduzeti niti mu govoriti da radi pogrešno. Jedino što je ovdje poželjno je pokazati mu da postoje i drugi načini, no nikako ne umanjiti vrijednost njegovog.

Optimalan razvoj dijete stječe kada odgajatelj/roditelj koristi u odgoju emocionalnu bržnost, toplinu i empatiju, no uz to kontrolira djelovanje djeteta na način da mu postavlja granice. Takve granice djeca vole jer ih usmjeravaju te na taj način uče što je dobro, a što ne. Važno je pritom postavljati suvisle granice pazeći na

smanjenje nametanja istih. Ukoliko postoji previše granica tada se u djetetu može javiti strah da ništa ne smije i na taj način se ono zatvara u sebe te nema osjećaj slobode. Kada je dijete malo veće i kada je spremno na dogovore tada bi bilo poželjno zajedno s djetetom te granice postaviti. Na taj način osoba koja odgaja dijete daje mu do znanja da je ono kreator svojeg života te da on donosi odluke i ima kontrolu. S druge strane, daje mu do znanja da ne može o svemu samo odlučivati jer nema još dovoljno iskustva da bi kao takvo moglo donositi sve životne odluke. Roditelj je ovdje da ga usmjeri i vodi. Djetetu će biti lakše kada odraste ako se od rođenja cijeni njegovo mišljenje u prihvaćajućoj okolini. Tako shvaća da je ono odgovorno za svoje postupke unatoč pravu na slobodu te uviđa da ima kontrolu, a kada to uvidi tada postaje svjesno da je ono jedino koje može utjecati na svoj život. Takvo uvjerenje potiče ga na aktivno djelovanje.

ZAKLJUČAK

Ljudi kao individue imaju, zahvaljujući svom razumu i moralu, vlastito poimanje slobode. No, ne bi mogli zamisliti svoju slobodu da sami nisu slobodni u svom mišljenju i volji. Kako bi dijete odraslo u pojedinca koje teži ostvarenju vlastite slobode nužno je da mu ključne osobe koje ga odgajaju daju mogućnost slobodnog djelovanja, mišljenja, izražavanja, kretanja, odnosno da mu daju slobodu jer je ono rođeno s pravom na nju. Od samih početaka dijete se najviše razvija samo prilikom igre te mu zbog toga u njoj treba pružiti što veću slobodu, sve dok ne ugrožava svoju sigurnost i sigurnost drugih. Djecu treba pustiti da budu djeca, da uživaju u igri bez sputavanja.

Treba li djetetu dati apsolutnu slobodu zbog toga što ima pravo na nju? Apsolutna sloboda dijete bi dovela u opasnost, a kada odraste dovela bi ga u nepovoljan položaj u društvu. Upravo zbog toga se djetetu od početaka postavljaju granice. Granice koje autoritet postavlja djetetu ujedno mu i olakšavaju ulazak u društvo pa tako i snalaženje u istom. Dijete treba učiti da danom slobodom ona imaju i određene odgovornosti za svoja djelovanja. Učine li nešto dobro treba ih pohvaliti, no učine li nešto loše postoje razne strategije kako takvo ponašanje popraviti. Ali sasvim je sigurno da pojedinac za svoja ponašanja mora snositi odgovornost. Roditelji koji će djetetu postavljati jasno određene granice i imati jasno određene zahtjeve učinili su prvi korak dobrog roditeljstva, odnosno prvi korak prema optimalnom razvoju, nakon zadovoljenih osnovnih fizioloških potreba djeteta. Drugi korak je svijest i briga o djetetovom emocionalnom razvoju koji se mora njegovati od samih početaka. Takvi roditelji provode autoritativni odgojni stil koji se smatra najboljim za razvitak djeteta. Dajući djetetu toplinu, razumijevanje, podršku roditelj ulijeva u njega povjerenje koje je važno u odnosima jer je čovjek biće odnosa i ne može živjeti sam. Odgajatelj, kao educiran pojedinac, djetetu bi, također, trebao davati toplinu uz istovremenu kontrolu, ali i promicati slobodu u svojoj praksi. No, nerijetko se u vrtićima može vidjeti manipulacija dječjom slobodom. Najprije, može se vidjeti u nepoštivanju i neuvažavanju slobode dječjih mišljenja i izražavanja ukoliko se ta mišljenja razlikuju od mišljenja odgajatelja. Nadalje, vidljiva je i u glazbenim i likovnim aktivnostima gdje bi djeca trebala izraziti svoje stvaralaštvo i kreativnost, no zapravo se često svode na obrasce, unaprijed određene pokrete,

zadane teme, a sloboda iz koje nastaje originalnost često je kritizirana. Takva praksa mogla bi se izbjeći na način da se provode organizirani obavezni seminari u vrtićima gdje bi glavna tema bila dječja sloboda. Odgajateljima bi se moglo postaviti pitanje kako bi se osjećali da nacrtaju slona, no dolazi im osoba koja tvrdi da na tom crtežu nije slon, pred njih stavi sliku slona i traži od njih da nacrtaju crtež što sličniji tomu? Zamislite ovakvu situaciju u dječjem vrtiću. Slično se događa svakodnevno u njemu, bilo na svjesnoj ili nesvjesnoj razini. U situacijama nalik ovoj dijete smatra svoj uradak pogrešnim, glas odgajatelja čuje u glavi te i samo počne misliti da se njegova originalnost ne cijeni, odnosno dijete tu originalnost tada ni ne uviđa nego misli da je postupilo pogrešno. Tada djetetu preostaje ili promatranje drugih i kopiranje njihovih obrazaca ponašanja ili, postoji ključna osoba/e koja će odgovarajućim ponašanjem poticati originalnost i vratiti mu želju za slobodnim djelovanjem.

I roditelj i dijete imaju pravo na svoju slobodu i slobodnu volju. No, što kada dijete želi jedno, a roditelj drugo? Primjerice, nakon kratkog boravka na zraku roditelj mora iz opravdanih razloga ući u kuću, no dijete želi ostati vani i plače. Roditelj zbog procjene da je dijete vani sigurno odlazi u kuću. Djetetu se daje mogućnost slobodnog izbora hoće li ostati samo vani ili će otići u kuću. Na taj način roditelj dijete uči donositi vlastite odluke dajući mu slobodu izbora i djelovanja. Djetetu se često trebaju ponuditi alternativna rješenja u svakodnevnim situacijama kako bi ono donosilo odluke te se na taj način osamostalilo. Kao samostalan pojedinac bolje će se snalaziti u društvu, stoga će i mogućnost da djeluje prema vlastitoj slobodnoj volji biti veća.

I za kraj,

„Osobna sloboda u praksi nije, prije svega, sloboda od svih tereta, nego naprotiv sloboda da se možemo posvetiti onome što nam uistinu nešto znači.” (Svendsen, 2014, str. 332).

LITERATURA

- Bezić, Ž. (1975). Isplati li se odgajati?. *Obnovljeni život*, 30. (6.), 553-559.
- Bezinović, I. (2003). Determinizam i slobodna volja. *Čemu*, V (11), 43-54.
- Blackburn, S. (1996). *The Oxford Dictionary of Philosophy*. Oxford :Oxford University.
- Bosanac, G. (1983). Autoritet i sloboda. U: T. Krznar, N.I. Filipović, *Vrč i šalice – Filozofijska vivisekcija problema odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Učiteljski fakultet, 2015 (265-277).
- Brčić, M. (2006). Izvori liberalnog mišljenja u filozofiji Immanuela Kanta. *Filozofska istraživanja*, 26(4), 783-797.
- Canivez, P. (1999). Odgoj rasuđivanja : pravo i ljudska prava. U :T.Krznar, N.I. Filipović, *Vrč i šalice – Filozofijska vivisekcija problema odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Učiteljski fakultet, 2015 (213-229).
- Dewey, J. (2004). *Liberalizam i društvena akcija*. U : Brčić, M. (2006). Izvori liberalnog mišljenja u filozofiji Immanuela Kanta. *Filozofska istraživanja*, 26(4), 783-797.
- Dokić, M. (2015). Spencerova filozofija individualne slobode. *Filozofska istraživanja*, 35 (1), 137-152.
- Eret, L. (2012). Odgoj i manipulacija: razmatranje kroz razvojnu teoriju ekoloških sustava. *Metodički ogledi*, 19 (1), 143-161.
- Filipović, V. (1989). *Filozofijski rječnik*. Zagreb:Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Fromm, E. (1979). *Imati ili biti*. Zagreb : Naprijed.
- Galović, M. (1996). Demokracija. U : T.Krznar, N.I. Filipović, *Vrč i šalice – Filozofijska vivisekcija problema odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Učiteljski fakultet, 2015 (161-185).
- Gray, J. (1999). *Liberalizam*. Zagreb:Politička kultura.
- Polić, M. (1997). *Čovjek – odgoj – svijet*. Zagreb: KruZak.
- Polić, M. (2006). Vrijednosno i spoznajno u suvremenom odgoju. U : T.Krznar, N.I. Filipović, *Vrč i šalice – Filozofijska vivisekcija problema odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Učiteljski fakultet, 2015 (245-261).
- Posavec, Z. (2012). Filozofija i filozofija politike. *Politička misao*, 49 (1), 15-23.
- Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S. i Brajša-Žganec, A. (2002). Stilovi roditeljskoga odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih. *Društvena istraživanja*, 11 (2-3 (58-59)),239-263.

Stanković Pejnović, V. (2013). Nietzsche i liberalizam. *Filozofska istraživanja*, 33 (1), 151-165.

Svendsen, L. Fr. H. (2014). *Filozofija slobode*. Zagreb: Biblioteka INCUS.

Unicef Croatia na adresi <https://www.unicef.hr/> (20.8.2019.)

Izjava o samostalnoj izradi rada

Ja, Lucija Lukanec, izjavljujem da sam ovaj rad izradila samostalno uz potrebne konzultacije, savjete i uporabu navedene literature.

U Zagrebu, _____.

Potpis
